

Demokracie a mezinárodní vztahy

Václav Šmejkal

„Svět musí být bezpečným místem pro demokracii.“
Woodrow Wilson v Kongresu USA, 2. 4. 1917

Každý čtenář denního tisku intuitivně cítí, co se skrývá za titulkem Demokracie a mezinárodní vztahy. Pravděpodobně také připustí, že se jedná o téma „věčně zelené“, které se navíc v posledních letech přetřásá na různých fórech dnes a denně.

Zvýšený zájem o tuto problematiku je snadné ilustrovat. Mezi západními politology se hovoří o „demokratické revoluci“ posledního dvacetiletí,¹ současný prezident nejmocnějšího demokratického státu – USA – prosazuje prodemokratickou zahraniční politiku, která jediná odpovídá „hluboce americkým tradicím“.² Nejednen komentátor označuje pád komunismu na konci osmdesátých let za velké vítězství liberální demokracie západního „stříhu“ a v čerstvě vydané zprávě mezinárodní komise o Globálním sousedství se praví: „Demokracie vytváří prostředí, v němž jsou základní občanská práva nejlépe zajištěna, a je tudíž nejlepším základem pro mír a bezpečnost.“³ Žijeme zkrátka v době, kdy je stále více lidí přesvědčeno o nezbytnosti demokracie v mezinárodních vztazích a mnozí z nich se ještě domnívají, že současná situace kroky v tomto směru nejen vyžaduje, ale i umožňuje.

I z právě uvedeného k nám promlouvá více než století staré přesvědčení, že *demokratické státy spolu neválčí*. Toto přesvědčení zůstává hlavním opodstatněním snah o celosvětové rozšíření demokratických zásad. Někteří teoretici sice pochybují o spolehlivosti takového tvrzení s poukazem na občanskou válku v USA (1861–1865), na búrskou válku na jihu Afriky (1899–1902), jakož i na relativní mladost všech světových demokracií, neumožňující podobná zobecnění.⁴ Mnoho praktiků, teoretiků i diváků světové politiky nicméně rozumově i intuitivně straní tezi o prospěšnosti demokracie pro mír a bezpečnost a kladně přijímá každý projev postupující demokratizace.

Rozvíjet spor o to, zda je spojení demokracie s mírem opravdu nepochybné, ovšem nemá valný teoretický ani praktický význam. Jakékoli teoretické zdůvodnění zůstane snadno zpochybnitelným názorem a odpůrce ani stoupence demokracie o ničem nepřesvědčí. Zaměřme se proto na zodpovězení dvou přibuzných, leč přece jen jinak položených otázek:

1) *Jak chápat úsilí o demokratizaci světa, respektive o demokracii v mezinárodních vztazích?*

2) *Je dnes toto úsilí naplnitelné?*

I.

První otázka v sobě zahrnuje nejméně dvě následující zásadní podotázky: *Co přesně si představujeme pod pojmem demokracie? Hodláme to, co si pod tímto pojmem představujeme, prosazovat jako model vnitrostátního uspořádání, nebo jako novou kvalitu mezinárodních vztahů?*

Jak je jejich zodpovězení důležité, si již před dvěma sty lety uvědomoval velký filozof Immanuel Kant, který právě v roce 1795 vydal *Zum ewigen Frieden*, tedy svůj projekt věčného míru. To, co bychom dnes bez váhání nazvali zásadami demokracie – svobodu všech členů společnosti, vládu zákona a rovnost všech občanů před ním – označuje Kant

za pilíře *republikánské* ústavy. Upozorňuje, že republikánská ústava, kterou vřele doporučuje, nesmí být zaměňována za *demokracii*. Podtrhuje nejen fakt, že republikanismus je o tom, jak se bude vládnout, a demokracie o tom, kdo bude vládnout. Problém podle něho tkví primárně v tom, že „*demokracie v přesném slova smyslu je nevyhnutelně despotismem*“!⁵

Toto na první pohled nesamozřejmé tvrzení zdaleka není výlučně Kantovou specialitou. Již ve 4. století před n. l. považoval Aristoteles lidovládu – převahu početných nemajetných – za stejně zhoubnou pro společenství jako opačnou krajnost – oligarchii.⁶ Říman Polybius o dvě století později poukázal na snadnost degradace demokracie v ochlokracii (lůzovládu) a doporučoval rovnováhu tří prvků ve státě: monarchického (konzulové), aristokratického (senát) a demokratického (lid).⁷ V našem století tento problém přesvědčivě zpracoval německý státovědec Carl Schmitt v díle *Parlamentarismus a demokracie*.⁸ Demokracie tkví podle jeho názoru (podobně jako podle Kanta) v identitě vládnoucího s ovládaným (lidovláda v pravém slova smyslu). To je v praxi despotický způsob vlády, kdy tzv. vládce prosazuje své vlastní rozhodnutí, a to i na úkor jednotlivce nebo menšiny, která je jiného názoru. Republikánská, tj. zastupitelská liberální demokracie se od despotismu doslovné demokracie odlišuje rozdělením moci zákonodárné a výkonné, jakož i svobodnou a veřejnou výměnou názorů, kterou je parlamentarismus. Posledně jmenované prvky neodpovídají svou podstatou logice demokracie, neboť jsou původu bytostně oligarchicko-aristokratického!

Opusťme nyní logiku Carla Schmitta, která svým dalším směřováním nahrává nacionálnímu socialismu, zůstaňme však u rozporu, jenž našel v uspořádání tzv. liberálních demokracií 20. století. Lze na něm snadno ukázat, že to, co dnes běžně nazýváme demokracií, je polybiiovským spojením prvku oligarchického (prezident a výkonná moc), aristokratického (svoboda odpovědného jednotlivce) a demokratického (moc pocházející od lidu). Demokracie v našem pojetí tedy není vůbec doslovná, jíž se obával I. Kant a kterou naopak doporučoval jeho současník J. J. Rousseau, jehož „*obecná vůle*“ byla jen Leviathanem s ušeknutou hlavou, bezcitnou totalitní mašinerií k zájmu jednotlivce.⁹

Evropská liberální demokracie historicky vznikla okleštováním práv původně absolutistických monarchií v podmínkách velkých společenských, majetkových i kulturních nerovností, proto v sobě přirozenou cestou dynamicky spojila protichůdné prvky, jak to doporučoval již římský klasik. Ideově se pak zformovala zvláště na základě díla Johna Locka, jenž již na konci 17. století odmítl podřít občana státu, tj. pouhé smluvní konstrukci svobodných jedinců. Stát podle Locka není nositelem vyšší obecné vůle, nesmí se spojovat s náboženstvím ani s jinou ideologií, musí jen zajišťovat ty funkce, které mu občané svěří.¹⁰ Odtud je naše demokracie individualistická a tolerantní. Jejím obsahem je svoboda bez přívlastků, protože každá další hodnota či idea navíc by již byla zárodkem „*vyšší vůle*“ a možného potírání jinak smýšlejících.

„*Rozpytvávání*“ slova demokracie cestou exkurze do historie evropského myšlení nemělo jiný cíl, než ukázat, nakolik je ošidné hovořit o demokracii jako takové. Demokracie, již máme na mysli, se může tvářit jako soubor univerzálních, hodnotově neutrálních pravidel (odpovědná vláda, oddělení mocí, svrchovanost zákona, individuální svobody...), zároveň je však hluboce zakořeněna v historii evropské (euroamerické) civilizace a v jejím způsobu vnímání vztahů člověk–svět a člověk–společnost. Vznikla tehdy a tam, kde se prosazovala občanská společnost, která se těšila náboženské svobodě a určité materiální úrovni života. Je proto dobré mít na paměti, že demokracie nejsou jen pravidla hry, ale i určité hodnoty a podmínky, které se na rozdíl od pravidel hře „*opisují a vyvážíjí*“.

Je-li nyní zřejmé, o jakou demokracii jde, je ještě třeba odlišit, kam s ní. Jedna věc je podpora mladých demokracií a bojovníků za demokracii v autokraciích, druhá věc je demokratizace samotného mezinárodního života. Až dosud se rozbor točil pouze kolem vztahu občan–stát, tedy demokracie uvnitř států. I ta má svůj mezinárodní význam, protože – řečeno s I. Kantem – „*musí-li být otázka, zda válčit či neválčit rozhodnuta hlasová-*

ním občanů, je zcela přirozené, že až si tito uvědomí to, jakou kalamitu by si sami proti sobě odhlasovali, nevrhnou se bez váhání do tak nebezpečné hry".¹¹ Sám I. Kant si je však vědom toho, že tato pojistka věčného míru sama nestačí, a proto definuje dva další znaky tohoto vytouženého stavu, kterými jsou *federace svobodných států* a *kosmopolitní právo pohostinnosti*.

Tím se dostáváme k otázce demokracie v podmínkách mezinárodního společenství států, k otázce, která si rovněž zaslouží kratší pojmové vyjasnění. Demokracie uvnitř států je sice předpokladem pro demokratizaci mezinárodního společenství států, avšak jakési automatické spojení a přenos demokratických prvků z oblasti vnitrostátní do mezistátní neexistuje. Na tomto poli světové politiky není *demokracie* zdaleka jedním z „magistrálních“ pojmů a slovní spojení „demokratický světový řád“ působí i na konci 20. století poněkud revolučně.

Klasická politická teorie reprezentovaná jmény N. Machiavelli, T. Hobbes nebo C. von Clausewitz, na niž v našem století navázala tzv. škola politického realismu (H. Morgenthau, G. Kennan, R. Aron aj.), by výklad o demokratizaci mezistátních vztahů považovala za nadbytečný. Demokracie přece přichází v úvahu tam, kde existuje společnost, civilizovaný stav, avšak státy na mezinárodní scéně setrvávají ve stavu přirodním (*status naturalis*), v němž si jsou jeden druhému vlkem. Civilizovaný stav, v němž žijí občané v rámci státu, je svou podstatou garantem jejich bezpečného přežití, a proto mohou usilovat o čest, svobodu a důstojnost, zkrátka o demokracii. Na mezinárodní scéně, kde chybí ústřední moc trestající nezákonnost, naopak vládne anarchie. Zde tedy jde stále a v první řadě o bezpečné přežití. Státy proto nemají přátele a závazky, ale pouze zájmy a ze všeho nejvíce musejí dbát o vlastní moc, neboť ta je univerzální zárukou existence tam, kde vládnou zákony džungle.¹²

Pravověrní realisté vysvětlují chování státu na mezinárodní scéně právě buď přirozenou touhou po moci, nebo anarchickým charakterem mezinárodního prostředí, tedy zcela nezávisle na vnitrostátním uspořádání. Oligarchické Spartě šlo v Peloponéských válkách o moc stejně jako Periklovým demokratickým Athénám. A stejným principem se v našem století řídila zahraniční politika demokratických, fašistických i komunistických států. I politik, který dosáhl svého postavení demokratickou cestou a je v parlamentu své země vášnivým obhájcem lidských práv a svobod, by se ve sféře zahraniční politiky měl podle názoru realistů chovat jako egoistický pragmatik, protože tak to po něm žádá národní zájem jeho státu. Pokud by realisté měli nějakým slovem označit mezinárodní řád, nazvali by ho *oligarchickým* a úvahy o demokracii by přenechali idealistickým sněmkům.¹³

Demokracie není plně „doma“ ani v mezinárodních úvahách klasických liberálů. Tato škola mezinárodních vztahů odvozuje svou „ideovou výbavu“ od zakladatele mezinárodního práva H. Grotia, od I. Kanta a především od anglických liberálních utilitaristů 19. století J. Benthama nebo R. Cobdena. V otázkách mezinárodní politiky není liberalismus tak kompaktní doktrínou jako realismus a má řadu odrůd sahajících od teorií vzájemné závislosti (R. Keohane, J. Nye) přes liberální reformismus (S. Mendlovitz) de facto až k tzv. novému myšlení M. Gorbačova.¹⁴ Společná je jim víra ve schopnost rozumu pochopit neproduktivnost válek a „zcivilizovat“ mezinárodní vztahy na základě norem mezinárodního práva. Člověk a stát nejsou pro liberály hříčkami mocenských pudů nebo mezinárodní anarchie, jak tvrdí realisté. Naopak mohou pochopit výhodnost domluvy a dodržování určitých pravidel, které jim přinesou mír a prosperitu. Velká část liberálů by proto ráda podřídila mezinárodní vztahy v podstatě *aristokratickému* principu nedotknutelné svrchovanosti státu.

Většina liberálů logicky nepřijímá příkré realistické oddělení vnitřní a mezinárodní politiky, a brání-li uvnitř státu odpovědnou svobodu jednotlivce, prosazuje i na mezinárodní scéně suverenitu neomezuující práva druhých. Tam, kde realisté hovoří o rovnováze mocí, by liberálové rádi viděli rovnováhu zájmů. Až na výjimky však neprosazují intervencionismus do záležitostí jiných států ve jménu liberálních hodnot ani přílišné omezení státní suverenity ve jménu nadstátních formací a světovládných projektů. Již výše citovaný

I. Kant, doporučující federaci svobodných států, zdůrazňoval, že mu v žádném případě nejde o vytvoření jednotného státu, neboť odmítá vztah vládnoucí–ovládaný a přijímá jen „mírovou alianci..., která navždy zamezí všem válkám“.¹⁵ I jeho kosmopolitní právo je omezeno na pohostinnost a nezakládá nárok na vměšování do vnitřních věcí ani požadavek jakéhosi bezbřehého světoobčanství. Jde o právo návštěvy, které může být zárodečným principem světové společnosti, nikoli světového státu.

Téma demokratizace mezinárodních vztahů tedy nepochází z dílny realistů ani důsledných liberálů. Duchovní otce všech projektů demokratizace světového společenství musíme hledat mezi *idealisty* (k nimž v podstatě patří i řada evropských liberálů a keynesiánců). Učebnicovou postavou na tomto poli je „otec Společnosti národů“, americký prezident W. Wilson a všichni ti, kteří horovali a horují pro humánnější, ekologičtější a řiditelnější svět. Idealismus je spíše pojetím než analytickou školou mezinárodních vztahů, protože východiskem jeho snah není ani tak „rozpytvání“ současnosti, jako potřeba reformy ve jménu budoucnosti. Budování „nových světových řádů“, posílení OSN, Pan–Evropa, právo na humanitární vměšování a celosvětovou ochranu lidských práv a řada dalších požadavků a projektů téhož druhu patří do repertoáru idealistů.

Teprve v rámci takto pojímaného světa lze hovořit o včleňování prvků demokracie (vůle většiny) do mezinárodních vztahů. Je však třeba zdůraznit, že u většiny západních idealistů (až na ultraradikální výjimky) jde v praxi o demokracii s výraznými *liberálními* prvky. Uvědomují si totiž nebezpečí doslovné demokracie–ochlokracie, do níž by mezinárodní orgány uvrhlo prosté plenární hlasování, nevyvážené buď požadavkem absolutního konsenzu (tj. právem veta), nebo stanoviskem orgánu fungujícího na jiném principu. Západní pojetí demokracie je zkrátka liberální, a to jak uvnitř státu, tak i na mezinárodní scéně. Proto také historicky nesplynulo, ale naopak kolidovalo s úsilím desítek čerstvě dekolonizovaných zemí o dosažení vlivu prostřednictvím mezinárodních organizací, v nichž získaly v průběhu 60. let početní převahu.

Střízlivě posuzováno se demokratický prvek dnes v mezinárodním styku prosazuje spíše formálně (OSN, KBSE, respektive OBSE) nebo v zárodečné formě (budoucí směřování Evropské unie?). Zabydlen je především na stránkách akademických pojednání a závěrečných zpráv různých mezinárodních komisí. Nejčerstvějším příkladem svého druhu je již vzpomínaná zpráva Komise pro globální řízení (governance) o Globálním sousedství, vydaná na počátku roku 1995. Tým veřejných činitelů ze země Západu, Východu i Jihu v ní doporučuje globální občanskou etiku, světové zajištění základních lidských práv, kolektivní výkon suverenity v otázkách celosvětového významu, rozšíření pravomocí i reprezentativnosti OSN, celosvětové jaderné odzbrojení, vznik globálního fóra pro hospodářské, sociální a ekologické otázky atd.¹⁶

V závěru odpovědi na první z položených otázek zopakujeme, že demokracie v západním pojetí je demokracií liberální, což s sebou nese některé výrazné europocentrické prvky (občanská společnost, náboženská tolerance, individualismus) a určitou materiální úroveň života společnosti. Demokracii lze doporučovat a prosazovat jednak vnitrostátně a jednak mezistátně. Realisté mezi teoretiky a praktiky (až na malé výjimky) nepřikládají význam ani jedné z obou cest demokratizace. Liberálové podporují (avšak většinou nevyváženě) vnitrostátní demokracii a zpravidla se odmítavě staví k budování nadnárodních demokratických celků. Pouze mezi idealisty – bytostnými světoobčany i ideology křížových demokratizačních výprav, bojovníky za univerzální lidská práva i přívrženci posílení významu celosvětových organizací – najdeme zapálené stoupence obou způsobů demokratizace. Přecházíme-li nyní k odpovědi na druhou z úvodních otázek a jsme ještě jednou nohou na poli teorie, dodejme, že dokud bude suverenita jednotlivých států základním principem mezinárodních vztahů a mezinárodní organizace budou jen doporučovat nebo záviset na konsenzu svých členů, zůstane mezinárodní scéna *oligarchicko-aristokratická*.

II.

Při hledání odpovědi na druhou otázku opouštíme teorii a vstupujeme do praxeologie. Nakolik je dnes reálné dosáhnout demokratizace světa jednou či druhou z výše uvedených cest? Polarita názorů je v tomto bodě obrovská a sahá od skalních optimistů, pro něž je poválečné půlstoletí vítězným tažením demokracie do všech koutů světa, až po proroky soumraku liberální společnosti, podle nichž již Západ svou historickou partii dohrál.

Vynecháme-li obě krajnosti a zaměříme-li se na reprezentativní vzorek západní politologické produkce posledních let,¹⁷ získáme následující obraz: Demokracii nikdy nebylo na světě tak dobře jako v první polovině 90. let 20. století, kdy vyvrcholila demokratizační vlna započatá v polovině 70. let, díky níž přibylo na světě 40 demokratických režimů (bereme-li za kritérium volitelnost vládců).

Příčin tohoto jevu je celá řada a dosud neztratily svou působnost:

1) nedostatek legitimacy na straně diktatur, způsobený lepšími životními podmínkami v demokratických státech, jejichž popularizace se díky globální komunikaci nezadržitelně šíří;

2) hospodářský vzestup velké části světa od 50.–60. let, jenž přinesl posílení středního stavu požadujícího demokratické svobody;

3) demokratizace postoje katolické církve po II. vatikánském koncilu;

4) politické vítězství Západu v konkurenci s Východem;

5) efekt domina či sněhové koule, díky němuž „nákaza“ demokracie bují po celém světě.

Musela-li před druhou světovou válkou a částečně i po ní demokracie soupeřit s přítavností svých autoritářských antipodů, které nabízely práci a pořádek, chléb a hry, nemá dnes otevřeného konkurenta a řada současných autokratů dokonce ospravedlňuje svůj režim jako dočasné předmostí pro budoucí demokracii.

Demokracii se v mezinárodních vztazích začíná dostávat i mezinárodněprávního zakotvení. Valné shromáždění OSN přijalo v roce 1991 rezoluci na podporu svobodných voleb a Rada bezpečnosti OSN rezoluci č. 688 zakládající precedent pro legální „vměšování“ do vnitřních záležitostí státu v humanitárních cílech. Zasedání KBSE téhož roku v Moskvě přijalo dokument, podle něhož budou členské státy „v případě svržení nebo pokusu o svržení řádně zvolené vlády... nedemokratickými prostředky... rozhodně podporovat legální orgány státu, jež dodržují lidská práva, demokracii a právní řád“.¹⁸ Na počátku roku 1992 přijala KBSE na svém zasedání v Praze princip „konsenzus minus jeden“, který měl umožnit zásah společenství i proti vůli agresora či diktátora. Organizace amerických států pozměnila v závěru roku 1992 své stanoviny tak, aby její Valné shromáždění mohlo dvoutřetinovou většinou pozastavit členství státu, jehož demokratická vláda byla násilím svržena. Humanitární či pozorovatelské mise různých mezinárodních organizací do míst prvních svobodných voleb by již bylo obtížné spočítat.

Současný trend je tedy celosvětově prodemokratický a dostává se mu potvrzení v mezinárodních precedencích a dokumentech, které budou stát v cestě každému pokusu o krok zpět. Zároveň však geografický záběr „třetí demokratizační vlny“,¹⁹ její místní klopýtnutí či selhání ukazují na řadu úzkých míst, která by mohla nastoupený trend zbrzdit nebo zastavit. Nejednalo by se vůbec o mimořádný úkaz, neboť po odeznění první a druhé demokratizační vlny (po roce 1922, respektive po roce 1962) došlo ve světě ke zpětnému pohybu a počet demokratických států na zeměkouli poklesl (měřeno opět kritériem volitelnosti vládců).

Jaká úskalí tedy stojí v cestě šíření demokracie? Průběh poslední demokratizační vlny potvrzuje hypotézu, vyslovenou již v 60. letech, o korelaci mezi hospodářským rozvojem a demokracií. Demokracie se podle všeho snadněji prosadí na vyšším středním stupni hospodářského rozvoje společnosti. Vazba ovšem není automatická, protože demokracie je otázkou politické volby, jejímž univerzálním stimulem může být podle názoru Francise Fukuyamy touha po uznání.²⁰ V předindustriální společnosti se lidé vyčerpávají bojem o přežití, zatímco v industriální společnosti, kde jsou základní zdroje zajištěny, jim začíná

jít o nemateriální cíle, jako je uznání jejich postavení a účast na politickém životě. Takto postavený problém automaticky vyvolává otázku: *Co bude se státy na nižším než středním stupni hospodářského rozvoje, v nichž ještě velké skupiny obyvatelstva „bojují o přežití“?*

Z korelace mezi charakterem režimu a hospodářským vývojem totiž vyplývá, že hospodářská opatření, která mohou málo rozvitým zemím přinést industrializaci a liberální tržní hospodářství, lépe provádějí autoritářské než demokratické režimy. „*Historie nám nedává mnoho příkladů přednosti demokracie před diktaturou v počátečním stadiu budování státu.*“²¹ Pro řadu afrických, jihoasijských, tichooceánských a karibských zemí je hospodářsky osvícený diktátor, schopný zajistit stabilitu a rozvoj, daleko větším požehnáním než slabá, chaosu a násilí plná demokracie. Nakolik je pak moudré „vyvážet“ liberálnědemokratické zásady do Somálska nebo na Haiti? Není podmínkám takových zemí přizpůsobenější model Singapuru, Tchaj-wanu nebo Korejské republiky, tj. tzv. měkké východoasijské autoritářství? *V prohlubující se chudobě některých koutů rozvojového světa tkví tedy první úskalí demokratizace.*

Druhé úskalí je civilizačního rázu. Bylo již několikrát zdůrazněno, nakolik je liberální demokracie produktem euroamerického kulturně-společenského vývoje. Je pravdou, že moderní liberální tradice nemá díky procesu sekularizace striktní filozoficko-náboženský obsah, a proto nepostrádá určitý univerzální rozměr. Zodpovězení základních otázek lidského života nechává na jednotlivci, a tak může být řada touto tradicí zformovaných mechanismů a pravidel naplněna „domorodým“ obsahem. Místní kmenové vůdce lze kdekoli zbavit božství a jejich poddaným dát všeobecné hlasovací právo. Zůstává však otázka, jak dlouho bude takový stát existovat.

Evropa se k prvkům liberální demokracie dopracovala bojem vzrůstajícího se občanstva proti silnému absolutistickému státu a navíc v momentě, kdy nábožensky již nejednotné obyvatelstvo začal sjednocovat nacionální princip. V několika desítkách málo rozvinutých zemí je ovšem společnost dodnes svou identitou a mnohdy i strukturou neoddělitelná od svého náboženského základu, nemá silný stát s propracovaným byrokratickým aparátem a moderní národní cítění je jí cizí. Pod tlakem moderních liberálních vlivů pak často dochází k rozkladu společenských pout a k pádu takto postižené komunity do chaosu kriminality, migrací a kmenových válek.²²

Nelze přitom spoléhat na ozdravné působení procesu globalizace unifikujícího do jisté míry životní styl v různých částech planety. „*Rozdíly mezi civilizacemi nejsou jen skutečné, jsou i základní..., byly vyprodukovány mnohasetletým vývojem a hned tak nezmizí...*“²³ Naděje na demokratizaci tudíž můžeme vkládat jen do států těch civilizací, které jsou Západu nejbližší. Jde o latinskoamerické, eventuálně slovansko-pravoslavné státy. V ostatních kulturách je možné čekat odpor jako v případě civilizace muslimské, anebo originální spojení hospodářského liberalismu s domorodými společenskými normami, jak jsme toho svědky u civilizace konfucianské a japonské.

Setrvávání těchto společností na vlastních civilizačních tradicích přitom bude mít význam nejen pro perspektivy demokratizace vnitrostátní, ale i mezistátní. Například Henry Kissinger tvrdí, že si japonská kultura udržuje svůj feudální charakter, a proto „*Japonci považují za normální jak nadvládu okupantů nad vlastní zemí, tak i svou nadřazenost jiným. Být si roven, to je pro ně problémem.*“²⁴ Civilizace, jejichž hierarchické vidění světa je neslučitelné se západní doktrínou univerzální rovnosti, se s demokracií v mezinárodních vztazích budou sžívat opravdu jen těžko. Opačný případ halasného úsilí rozvojových zemí o hlubokou demokratizaci mezinárodních organizací lze zase spíše klasifikovat jako pokus o zneužití početní převahy při hlasování v plénu těchto organizací, tedy o jakousi doslovnou (neliberální) demokracii se sklonem k ochlokracii. Přirozenou nedůvěru liberálního demokrata přitom budí již fakt, že se do takto motivovaného úsilí zapojily i režimy zcela nedemokratické.

Třetí, nejobecněji definované úskalí pramení z obavy o možné „vyčerpání“ západní civilizace, jejíž společnosti svým důrazem na individualismus a konzumaci prý ztrácejí schopnost sociální mobilizace a samoregulace. „*Rozklad technicko-ekonomického mecha-*

nismu přináší úpadek Západu jako civilizace. Neúspěch ideologie neustálého rozvoje a konec řádu vybudovaného na národních státech jsou projevy této krize."²⁵ Liberální demokracie není tím pádem garantována ani na evropském a americkém kontinentě. „Demokracie sama ze sebe neumí uspokojit lidskou potřebu svátosti, oběti ani potřebu společenství a identity, zkrátka neumí... vyřešit problém sociálního pouta v individualistické společnosti mas“, jak se domnívá Pierre Hassner. K tomu dodává, že „zřízení postavené na racionalitě a pragmatismu se těžko ospravedlňuje v situaci, kdy bezprostřední hrozící nepřítel chybí a hospodářské výsledky – na nichž je moderní »společenská smlouva« postavena – vzhledem k recesi, rovněž chybí“.²⁶

Západ chce nabízet celému světu demokracii a přitom mu hrozí, že bude v chudých zemích vnímán jako odlištěný technicko-ekonomický stroj, produkující na své odvrácené straně lidský i materiální odpad.²⁷ Dojde-li opravdu ke zpochybnění liberální demokracie „zevnitř“, stěží lze doufat i v další prosazování demokracie do mezistátního styku. Populisté a diktátoři málokdy dospívají na mezinárodní scéně ke skutečnému konsenzu a ještě méně by si nechali od světového společenství něco „naordinovat“.

Rozbor hlavních úskalí, na něž naráží třetí demokratizační vlna, ukazuje, že liberální demokracie má v dnešním světě nemálo vnitřních i vnějších „nepřátel“. Její současné a budoucí rozšíření bezprostředně souvisí s řešením prohlubující se nerovnosti mezi Severem a Jihem, s trváním schopnosti západní civilizace zajišťovat vysokou kvalitu života, a tím i svou mezinárodní přitažlivost, s vývojem konkurenčního soupeření mezi atlantickou a pacifickou oblastí a nakonec obecně s budoucími formami a projevy procesu globalizace. Tam, kde ani Západ sám nemá v těchto aspektech jasně propracovanou a prosazovanou linii, často působí proti vlastní deklarované snaze o demokracii a demokratizaci mezinárodních vztahů.

Pokud se bude propast mezi Severem a Jihem i nadále prohlubovat, pokud přehrady mezi civilizacemi odolají nivelizačním tlakům globalizace a pokud Západ nedokáže uspokojivě čelit výzvám postindustriální, postmoderní společnosti, nebude možné nic jiného než učinit závěr, že přes nedávné úspěchy v šíření demokracie je úsilí Západu nevyhnutelně odsouzeno v dlouhodobé perspektivě k neúspěchu. Nechce-li však poctivý demokrat přijít o integritu svého postoje a poté o demokracii samotnou, musí ji i tak prosazovat. „Před tím, co samo za mnou jde, prchám, co uniká, sleduji stále“, napsal již před dvěma tisíci léty Publius Ovidius Naso.

¹ Viz Huntington, S. P.: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press 1992. Viz rovněž Huntington, S. P.: *Co stojí svoboda?* Spektrum, 86/1994.

² Bill Clinton: *Democracy in America*. Vystoupení v Institutu pro světové záležitosti v Milwaukee, 1. 10. 1992. Cit. dle *Democracy in the 1990s*. A special issue of *Global issues in transition*, No. 6, January 1994, US Information Agency, s. 15.

³ *A Call to Action. Summary of Our Global Neighbourhood, the Report of the Commission on Global Governance*. Geneva 1995, s. 10.

⁴ Např. Moreau-Defarges, P.: *Relations Internationales, Questions mondiales*. Seuil, Paris 1993, s. 52.

⁵ Kant, I.: *Projet de paix perpétuelle*. Hatier, Paris 1988, s. 34.

⁶ Viz Aristoteles: *Politika*. Pravda, Bratislava 1988, s. 124–137.

⁷ Podrobněji viz Hearnshaw, F. J. C.: *Vývoj politických idejí*. Borový, Praha 1938, s. 30–32.

⁸ Viz Schmitt, C.: *Parlementarisme et démocratie*. Seuil, Paris 1988.

⁹ Podrobněji viz Rousseau, J. J.: *Rozpravy*. Svoboda, Praha 1978, část O smlouvě společenské, s. 201–278.

¹⁰ Podrobněji viz Locke, J.: *Traité du gouvernement civil*. GF Flammarion, Paris 1984.

¹¹ Kant, I.: cit. dílo, s. 33.

¹² Podrobněji o realismu a dalších teoretických školách mezinárodních vztahů viz Šmejkal, V.: *Úvod do mezinárodní politiky*. 1. díl – *Teorie mezinárodních vztahů*. VŠE, Praha 1993.

¹³ Realisté, pro něž je moc ústředním pojmem jejich analýzy, mezinárodní scénu hierarchizují, přičemž na čelo žebříčku pochopitelně staví nejmocnější státy, oligarchii mezinárodní scény. Pojmu oligarchie v tomto významu užívá např. G. Schwarzenberger v knize *World Politics, a Study of World Society*. London 1964.

¹⁴ Podrobněji o liberalismu v mezinárodních vztazích viz Smith, M. J.: *Liberalism and International Reform*. In: Nardin, T., Mapel, D. (eds.): *Traditions of International Ethics*. Cambridge University Press 1992, s. 201–222.

¹⁵ Kant, I.: cit. dílo, s. 38.

¹⁶ Viz *A Call to Action*, cit. dílo.

¹⁷ Viz *Democracy in the 1990s*, cit. dílo. Viz též Huntington, S. P.: cit. dílo. Viz rovněž Fukuyama, F.:

Kapitalismus a demokracie. Chybějící mezičlánek. Spektrum, 82/1993. Viz též Halperin, M. H.: Záruky demokracie. Spektrum, 86/1994. Viz rovněž příspěvky F. Fukuyamy, H. Kissingera, S. Huntingtona, Z. Brzezinského, B. Buzana a P. Hassnera in: Šmejkal, V.: Nový světový nepořádek. Antologie textů o světové politice po skončení studené války. VŠE, Praha 1994. Dále viz stať Why voting is good for You? The Economist, 27. 8. 1994.

¹⁸ Halperin, M. H.: cit. dílo, s. 11.

¹⁹ Klasifikace demokratizačních vln je převzata z díla S. P. Huntingtona. První vlna je datována 1828–1926, druhá 1943–1962 a třetí začala v roce 1974. V roce 1990 napočítal autor na světě 58 demokratických a 71 nedemokratických států.

²⁰ Viz Fukuyama, F.: Kapitalismus a demokracie, cit. dílo.

²¹ Barry Buzan in: International Affaires, No. 67, Vol. 3/1991. Český překlad in: Šmejkal, V.: Nový světový nepořádek, cit. dílo, s. 63.

²² Podrobněji viz rozsáhlá recenze studie Roberta D. Kaplana: The Coming Anarchy, otištěná pod názvem Budoucí svět anarchie v týdeníku Respekt, 11/1995.

²³ Huntington, S. P.: Clash of Civilisations. Foreign Affairs, summer 1993. Český překlad in: Šmejkal, V.: Nový světový nepořádek, cit. dílo, s. 28.

²⁴ Henry Kissinger in: Politique internationale, No. 54/1991–1992. Český překlad in: Šmejkal, V.: Nový světový nepořádek, cit. dílo, s. 24.

²⁵ Latouche, S.: L'Occidentalisation du monde, Essai sur la signification, la portée et les limites de l'uniformisation planétaire. La Découverte, Paris 1992, s. 111.

²⁶ Pierre Hassner in: Le Monde, 27. 10. 1992. Český překlad in: Šmejkal, V.: Nový světový nepořádek, cit. dílo, s. 87.

²⁷ Jde o názor sdílený takřka všemi kritiky liberálního tržního hospodářství a konzumní společnosti. Řada neomarxistů, tiers-mondistů, ekologů, ale i věřících a evropských liberálů (u nás např. Svobodní demokraté–OH, viz rozhovor s J. Vavrouškem, Rudé právo, 15. 3. 1995) poukazuje na zhoubné efekty honby za ekonomickým růstem, konkurenceschopností za každou cenu atd., které se projevují na zdravotním stavu populace, na stavu životního prostředí, na vyloučení neúspěšných ze společnosti atd.